

SCHRIJFPATRONEN BIJ HET AANVANKELIJK SCHRIJF- ONDERWIJS

J. ALTERA

Een persoonlijke herinnering moge hier voorafgaan:

Uit eigen kleuterjaren herinner ik mij nog levendig, dat ik veel tekende. Dit moet spontaan zijn opgekomen, want in mijn omgeving was niemand die tekende. De heugenis van dit tekenen is mij bijgebleven als een aandachtig zich verdiepen en moeizaam op papier brengen.

Maar met het eerste schrijven was het heel anders. Dat werd in mijn omgeving veel gedaan en ik had het dikwijls met bewondering gade geslagen. Daarbij gingen de vingers van mijn vader in rustige cadans op en neer alsof het geen aandacht kostte, zo vlug, zo vlot, zo sierlijk, zo vanzelf. Dit ging ik nabootsen. Maar aanvankelijk wilde dat niet lukken. — Totdat op een dag, geheel onverwacht, door mij iets op het papier geworpen werd, met voor mijn besef vlugge, doorgaande bewegingen. Daarbij had ik onmiddellijk de zekerheid: Dit is het! — Nu moet ik iets geschreven hebben! — Opgetogen ging ik vragen, wat er stond en direct beduidde men mij: Dat is een M! — Hoewel dit antwoord mij teleurstelde, omdat het mij niets zeide, had ik toch het aangename prestatiegevoel, iets te hebben geschreven, dat door anderen gelezen kon worden.

Vanaf dit moment werden papier, muren en bewasemde ruiten vlot volgeschreven met M's, waaruit blijkt, dat het schrijven van die M ook al spoedig geautomatiseerd was.

Waarde collega's, aangenomen mag worden, dat menigeen onder U een soortgelijke herinnering bewaart.

Wanneer wij volwassenen ons thans afvragen, wat dan wel dat essentiële verschil is tussen tekenen en schrijven, dat zelfs door een kleuter kan worden aanvoeld, kan het antwoord niet anders zijn, dan dat bij het schrijven het automatisme al vroeg een rol speelt en dat dit met het tekenen niet het geval is, althans niet in dezelfde mate.

Dat automatisme is een wonderlijk verschijnsel, waarvan wij fysiologisch heel weinig weten, maar dat wij dagelijks ervaren.

Elders schreven wij betreffende het automatisatieproces o.m.: 1 „Wat er na het leren met het bewegingscomplex in ons psycho-fysisch leven gebeurt, hoe het verworven vermogen tot uitvoering van de beweging zich spontaan verder ontwikkelt, is een der wonderlijkste verschijn-

selen van het leven. Terwijl aanvankelijk de deelbewegingen, waaruit de schrijfbeweging bestaat, afzonderlijke, bewuste zenuw-prikkels vereisen, gaat de complexvorming door. Er komen groepen van bewegingen, welke door complexe prikkels worden opgeroepen. De deelbewegingen worden daarbij meer en meer aan ons bewustzijn onttrokken; de beweging geschiedt in zijn geheel vanzelf, zonder wil en zonder bewuste voorstelling van hetgeen wij precies doen. Daardoor verloopt de handeling sneller, solieder, kost ze ons minder energie, maar wordt ze ook dwangmatiger”.

Buytendijk, aan wie wij dit ontleenden, drukt dit uit door te zeggen, „dat de beweging steeds meer centraal bepaald wordt en dat het inderdaad is, alsof ten slotte het innervatieverloop geheel gereed ligt en slechts op een aanleiding wacht, een situatie, een bevel, een signaal, een wens of opkomend voornemen, om direct in zijn geheel af te lopen.”²

Strikt genomen zet de automatisatie reeds in bij het eerste leren, hoewel wij daarvan aanvankelijk weinig bemerken. Bij een kind, dat een letter schrijven kan, — d.w.z. de deelbewegingen, waarbij de letter tot stand komt, reeds tot een complex heeft georganiseerd, — begint de automatische afloop van dit bewegingscomplex al vroeg in te zetten. Indien dit niet zo was dan zou immers het voorbeeld er steeds weer aan te pas moeten komen en zou van werkelijk „kunnen” nauwelijks sprake zijn. Wij ervaren daarentegen, dat kinderen na het eerste leren van de letters veel minder notitie van het voorbeeld nemen dan wij wenselijk achten.

De nog steeds verbreide mening, dat automatisatie alleen ontstaat door veelvuldige herhaling zonder meer, kan gezien worden als een late invloed van de verouderde associatiepsychologie. Men neemt dan aan, dat omstreeks het vierde leerjaar, onder invloed van het vele schrijven, de automatisering zijn beslag krijgt, — nadat een z.g. „tekenend schrijven” daar gedurende enkele jaren aan vooraf zou zijn gegaan. Wij moeten deze opvatting met beslistheid afwijzen en er de nadruk op leggen, dat automatisatie inhaerent is aan alle leren van schrijfbewegingen. Maar natuurlijk kan men ze door een ondoelmatige leerwijze tegenwerken.

Alleen reeds om deze reden is het niet onbelangrijk, hoe men het eerste schrijven aanpakt. Geven wij direct lettervormen, die het motorisch vermogen van een aantal kinderen eigenlijk te boven gaan, dan brengen deze kinderen de letters wel op, maar ze worden moeizaam uit losse elementjes opgebouwd. Daarmee wordt dan een verkeerde

schrijfhabitus ontwikkeld, die gewoonlijk aan onze aandacht ontsnapt, omdat het best mogelijk is, dat de resultaten er wel aannemelijk uitzien. Maar intussen wordt de basis gelegd voor een „stotterschrijven”, dat later moeilijk is af te leren. Op grond van het hedendaagse inzicht is er alle reden om het verouderde standpunt, dat automatisatie uitsluitend een vrucht zou zijn van de herhaling, te verlaten.

Buytendijk, leert ons, dat veelvuldig herhalen wel een belangrijke factor uitmaakt tot automatiseren van bewegingen, maar dat dit niet de enige oorzaak is. „Het is veeleer het vermogen om een zinvol verband te leggen en om de beweging als één gestalte op te vatten, dat te samen met het streven naar succes de vorming der gewoonte bepaalt.”³

Deze uitspraak dekt volkomen de jeugdervaring, waarvan wij in de aanhef melding maakten.

Het verband en de totaliteit — altijd gezien in de motorische situatie — zullen voor een kind veel gemakkelijker liggen, wanneer het van tevoren enigszins is geoefend door middel van schrijfpatronen. Anders gezegd: Een kind, dat een schrijfpatroon min of meer in de hand heeft zal beter in staat zijn het iets ingewikkelder bewegingscomplex van een daarbij passende letter als een totaliteit in zich op te nemen dan een kind, dat daarop niet is voorbereid. Het grote winstpunt bij opname als één gestalte is, dat de automatisatie een natuurlijker verloop krijgt en dat straks de vorderingen in het schrijven vroeger zullen blijken.

Daarbij komt dan het niet minder belangrijke winstpunt, dat door een beter aanpassing bij de aard van de kleuter het aanvankelijk schrijven aan het kind meer voldoening schenkt dan het angstvallig opbrengen van deelvormpjes. Dit „succes” waarvan Buytendijk spreekt en waarnaar elk gezond kind hunkert is een stimulans, die niet onderschat mag worden.

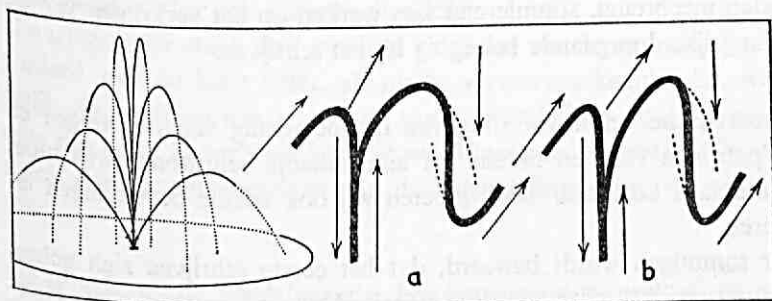
Maar er is nog een ander aspect aan de automatisatie, dat vooral bij het schrijven opmerkelijk is. Dit is de vereenvoudiging van spier- en zenuwfuncties bij het bewegen.

Onze psycho-motoriek is aangelegd op efficiëntie en besparing van energie. Die besparing komt tevens de kwaliteit ten goede. Iedere onderwijzeres kent het beeld van het schrijvende kind, dat met over elkaar gekruiste en stevig tegen de onderkant van tafel gedrukte benen, met gespannen nek en rug, met tot de schouder verstijfde arm en met samengeknepen lippen, waartussen de tong naar buiten steekt, — zijn best zit te doen. Het is het toonbeeld van de minst efficiënte organi-

satie. Het is dezelfde overspannen innervatie, welke ook voorkomt bij het eerste schaatsenrijden of fietsen. Er komen veel meer spieren in actie dan voor de beweging noodzakelijk zijn en dit heeft op het resultaat een ongunstige invloed. Het schrift wordt onvast en schokkerig doordat vele spieren elkaars functie en hun gunstig effect hinderen.

Nu is voor het verkrijgen van fraaie ombuigingen in de schrijfcurve van belang, dat alleen de noodzakelijke drijfkrachten in werking treden en de storende worden uitgeschakeld.

Wij kunnen dit het best duidelijk maken met een voorbeeld ontleend aan de dynamica. Wanneer men bij het bespuiten van een tuin de waterstraal schuin omhoog richt, dan beschrijft het water een bijna volmaakte parabolische kromme in de lucht. Dit komt doordat slechts twee krachten op het water inwerken, waarvan de parabool de resultante is. Deze krachten zijn de drijfkracht waarmee het water in' een bepaalde richting wordt uitgedreven en de aantrekkingskracht van de aarde. Maar geeft men een stoot tegen de straalpijp dan komt er een derde kracht bij en dan wordt de mooie boog verstoord. (Het schrift van nerveuse mensen vertoont nog al eens de gevolgen van dergelijke niet gewenste krachten)

De parabool als type voor de ombuigingskrommen

- in de letters van Eerst duidelijk ... dan snel LH, herziene uitgave.
- in de methode Normalschrift.

De letters van beide methoden werden speciaal voor lichthellend schrift geconstrueerd.

Wanneer wij het beeld van de waterstraal nog even vast houden, dan zal het ook duidelijk zijn, dat verschillende krachten en richtingen ook verschillende parabolen voortbrengen. Zo vertoont een fontein meerdere parabolen, wanneer de straalpijpjes verschillend gericht zijn.

(Zie fig.) Het is alles afhankelijk van een zekere docering van de kracht in een bepaalde richting.

Zo is het ook ongeveer met het schrijven, waar buig- en strekspieren samenwerken. Iedere overtollige spierfunctie doet schade aan het resultaat, terwijl de vorm van de ombuigingskrommen afhankelijk is van de docering van spierkracht in een bepaalde richting.

In wezen is de spierfunctie bij het schrijven dus wel zeer verfijnd — vooral de docering van de kracht is zeer subtiel — maar anderzijds is ze minder samengesteld dan gewoonlijk wordt aangenomen.

Het juiste coördineren, m.a.w. het harmonisch op elkaar afstemmen van buig- en strekspieren, dat voor de vorming van goede schrijfkrommen een eerste voorwaarde is, wordt bij z.g. „tekenend schrijven” niet of onvoldoende beoefend. Dit is de reden, waarom vele kinderen pas laat tot echt schrijven komen. Kinderen, die niet de minste vaart in hun schrijven kunnen krijgen, blijven vaak lang slechte schrijvertjes. Het zijn meestal juist de nauwgezette, angstige leerlingen, die, daarin gestijfd door een onjuiste appreciatie van de leerkracht, het moeizaam peuteren het langst volhouden. Men vindt ze tot in de hogere klassen, waar het „schrijfstotteren” dan bijna niet meer is af te leren.

Wij zijn er vast van overtuigd, dat het beoefenen van eenvoudige gemakkelijke schrijfpatronen, waarbij het vormelement nog geen moeilijkheden meebrengt, stimulerend kan werken op het verkrijgen van de zo belangrijke doorgaande beweging bij het schrijven.

De theoretische verantwoording van de toepassing van oefeningen en schrijfpatronen vóór en tijdens het aanvankelijk schrijfonderwijs moet hier uiteraard kort zijn. Toch moeten wij ook enkele bedenkingen laten horen.

Door sommigen wordt beweerd, dat het eerste schrijven zich geheel en op natuurlijke wijze uit de kinderkrabbel laat ontwikkelen. Hiermee kunnen wij niet instemmen. Een automatisme toch kan, aan zijn normale ontwikkeling overgelaten, wel leiden tot afslijting, dus achteruitgang van een eenmaal aangeleerde beweging, maar er kan nimmer rechtstreeks iets nieuws uit groeien. Het leren van iets nieuws brengt integendeel altijd mee, dat van de eenmaal ingesleten beweging bewust en opzettelijk moet worden afgeweken, waarbij de oude gewoonte gedeeltelijk moet worden onderdrukt.

Het opzettelijk en met volle concentratie aanleren van de lettervormen zal dus altijd noodzakelijk blijven. Zoals bekend, is het overtrekken een doeltreffend hulpmiddel hierbij. Men moet het alleen daarbij

niet laten.

Er blijft een afstand tussen de simpele schrijfpatronen en letters of woordjes. Dit wordt door het kind aan gevoeld zodra het enige vordering heeft gemaakt in het lezen. Daarbij komt het feit, dat schrijfpatronen veel gemakkelijker worden geautomatiseerd dan letters en hun combinaties. Bij het werkelijke schrijven blijft altijd het richtinggevend en controlerend bewustzijn een rol spelen. Dit geldt voor het kind in nog sterker mate dan voor de volwassene. U kunt dit zelf ondervinden. Terwijl U een schrijfpatroon, bijv. een doorlopende e-vorm, onafgebroken schrijft kunt U ondertussen een gesprek voeren of een boek lezen. Maar wanneer U zonder ophouden eenzelfde woord schrijft, moet telkens de opmerkzaamheid er even aan te pas komen en kan Uw aandacht niet onverdeeld bij iets anders zijn.

Door anderen wordt beweerd, dat het globale schrijven van woordjes of zinnestukjes de voorkeur verdient, omdat dit beter recht doet aan de neiging tot schriftelijke expressie van het kind. Ook hiertegen menen wij bezwaar te moeten maken. Lang niet alle woorden, welke belevingswaarde voor een kind hebben, zijn geschikt om zo vroeg reeds geschreven te worden, terwijl speciaal uitgezochte woorden toch gewoonlijk een schriftbeeld hebben, dat op een veel te gecompliceerd bewegingscomplex berust om onmiddellijk door het kind te worden opgebracht, zij het ook slechts gebrekkig.

Daartegenover staat, dat voor het kind, dat met lezen enigszins is gevorderd, ook de losse letter, als nieuw verworven kennisbezit, wel degelijk zin heeft en dus voorwerp van expressie kan zijn, vooral wanneer die letter in verband gedacht wordt met een woordje. (De m van moe). Alles hangt slechts af van de behandeling door de onderwijzer.

Op grond van de voorafgaande beschouwingen menen wij te mogen vaststellen, dat het beoefenen van schrijfpatronen vóór de aanvang van het eigenlijke schrijfonderwijs, — dus in de eerste schoolweken — en in afwisseling met het eerste schrijfonderwijs volgens een methode, reeds in de aanvang een habitus kan kweken, welke gericht is op dóór-schrijven, hetgeen het schrijven in het vervolg ook kwalitatief gunstig beïnvloeden kan.

¹ J. Altera, Schrijfdidactiek voor de Kweekschool, Wolters-Noordhoff, blz. 27.

² F. J. J. Buytendijk, Algemene theorie der menselijke houding en beweging, Aula-uitgave blz. 482-485.

³ a.w. blz. 483.